
Antecknat

Berättandet och jakten mot nollpunkten

AV ANDERS ÖHMAN

Jag är nu osäker på den exakta tidpunkten, men någon gång när jag var arton eller nitton år gammal gick jag och en kamrat på bio, bara för att vi inte hade något annat att göra, som man ofta gjorde på den tiden. Min kompis hade körkort men var svår på att hålla tider, så vi missade regelmässigt de första minuterna på alla filmer. (Länge kunde jag t.ex. inte förstå varför man pratade om *Betty Blue* som en så vågad erotisk film, tills jag fick reda på att vi måste ha kommit in i salongen exakt när kärleksscenen som pågick i filmens fem första minuter var över.) Den film som vi denna gång missade början på var en film som på den tiden gick under beteckningen B-film, men som gjorde ett mycket starkt intryck på mig. Senare har den också kommit att framstå som en kultfilm, och brukar visas på filmfestivaler som en slags avantgardistisk biljaktfilm.

Filmens svenska titel var *Jakten mot nollpunkten*, på engelska hette den *Vanishing Point*. Den gjordes 1971 och jag såg den troligen våren

1972. Den handlar om en desillusionerad före detta polis och racerförare, Kowalski, som får i uppdrag att köra en ny Dodge från Colorado genom Nevada till Kalifornien. Eftersom han bryter mot hastighetsbegränsningar och trafikregler börjar polisen en hetsig jakt för att stoppa honom. Med schaktmaskiner, polisbilar och lastbilar har man i sista scenen arrangerat en mäktig avspärning av vägen. Kowalski stannar och tycks överväga oddsen, men så tar han sats och kör allt snabbare fram mot väghindret. Polisen skjuter mot honom och som åskådare vet man ju att han inte har en chans. Trots detta är det ett öppet slut. När kollisionen egentligen borde inträffa är det som om Kowalski har gått upp i rök. Det är ju ingen tillfällighet att filmen heter försvinnandets punkt.

Ända sedan jag såg filmen har jag ofta använt den som en referenspunkt för olika händelser i samhället. På senare tid har jag gjort bruk av den i anslutning till utvecklingen inom universitetsvärlden. Det faktum att allt mer

tid går åt till att jaga externa medel som åtråvärda troféer, ständigt visa att man är excellent och att man hellre ömt värdar sin *curriculum vitae* än att forska och skriva, gör att jag börjat tala om hetsen som en slags febril jakt mot nollpunkten.

Ett skäl till att handlingen i filmen så väl lånar sig till sådan metaforik är naturligtvis att intrigen i *Jakten mot nollpunkten* verkar enkel och bär en allegorisk tematik som handlar om utvecklingens inneboende dödsdrift. Fast vid närmare eftertanke stämmer det inte riktigt att filmen är enkel.

I själva verket kan man säga att historien om Kowalski i filmen även fungerar som en allegori för filmens övriga karaktärer. Efter att jakten på Kowalski inlets får en blind radiopratarare reda på hans öde via polisradion och skickar ut det i etern. Hans berättelse förvandlar Kowalski till outsider och rebell, och snart är det massor av människor som samlas runt radiostationen för att följa jakten och delta i hyllandet av honom. För dem framstår

Kowalski som den tragiske hjälten som drar alla samhällens värden till sin spets, och som därför måste offras som syndabock. Kowalski möter även flera personer på sin resa, som alla har sina historier att berätta.

Ju mer jag reflekterar över *Jakten mot nollpunkten*, desto mer karakteristisk framstår den som ett exempel på att förhållandet mellan intrig och karaktär är den mest centrala dimensionen i alla berättelser. Det är också ett förhållande som jag mer eller

mindre ständigt varit upptagen av som romanhistoriker. Balansen mellan intrig och karaktär är inte bara viktig i berättelserna. Den avgör även vad som räknas till god och dålig litteratur, vilket visas av det faktum att berättelser som sätter intrigen i centrum ofta betraktas som en sämre slags litteratur. Fortfarande tål den amerikanske litteraturforskaren Peter Brooks fråga i *Reading for the Plot* att upprepas: Varför är det fult att läsa för intrigens skull?¹

Går man tillbaka till den

klassiska texten om berättelser, Aristoteles *Om diktkonsten* från cirka 350 f.Kr. finner man en helt annan syn på intrigen. Den viktigaste beståndsdel i en berättelse är intrigen eller *fabeln*, kompositionen av händelseförloppet. Den är berättelsens innersta syfte och det är viktigast av allt. Karaktärerna är mindre viktiga, menar Aristoteles, eftersom man kan tänka sig en berättelse utan karaktärer men inte utan intrig. Intrigen innesluter ju karaktärerna i sig, men bara karaktärer utan

Destination: Vanishing Point.

en handling blir ingen berättelse. De blir inte bara orörliga, utan har ingen förbindelse med varandra eller med sin värld.

Det är intressant att narratologen Marie-Laure Ryan, som i sin bok *Avatars of Story* från 2006 behandlar berättande i datorspel, tv-serier etc., i allt väsentligt har en liknande syn som Aristoteles på intrigen. Komponerandet av händelser är en helt avgörande del av berättandet, menar hon och fortsätter: "En text utvecklar inte sin fulla narrativa potential om den bara beskriver olika scener eller rapporterar händelser. Det måste finnas en övergripande plan, några förklarande teman, några urvalsprinciper – kort sagt, att det på något vis är nödvändigt att återge händelserna."²

Intrigen tycks således vara nära förknippad med vårt begär efter mening och sammanhang i tillvaron, även om denna mening bara skulle bestå i den latenta och hotande meningslösheten. Intrigens *varför* kan därför ses som ett botemedel mot det sönderfall av livssammanhang som den amerikanske historikern Richard Sennett menar präglar vår samtid.³

Mari-Laure Ryan uppehåller sig också vid förhållandet mellan intrig och karaktär. Hon menar att i de nya tv-serierna med deras många parallellhandlingar och sidointriger blir berättelsen mer karaktärsinriktad och episodisk. Det vill säga, det tycks

finnas ett slags samband mellan grad av komplexitet och grad av meningsfullhet. Ju fler karaktärer desto mer episodisk och osammanhängande blir berättelsen. Det verkar alltså vara fråga om en ömtålig balans mellan det jag vill kalla intrig och karaktär. Blir intrigen alltför enkel, får aldrig karaktärerna någon chans att utvecklas och berättelsen blir naiv och tvärtom, blir karaktärerna för många och komplexa, riskerar berättelsen att falla sönder i en krönika utan mening.

Emellertid är intrigen inte bara ett sätt att förbinda händelser med varandra för att skapa mening. Intrigen är också ett medel att upptäcka förbindelser och samband. Marie-Laure Ryan är inne på det när hon i anslutning till sin analys av berättandet i datorspel kallar intrigen för ett slags "discovery path". Det är en term som är svår att översätta, men poängen är att

man med hjälp av intrigen utforskar den fiktiva världen, inte bara ger den sammanhang.

Att intrigen också fungerar som ett sätt att utforska miljöer och karaktärer, kan man se i *Jakten mot nollpunkten*. En viktig aspekt av berättelsen är hur olika människor förhåller sig till Kowalskis färd mot nollpunkten. Förhållningssättet är beroende av från vilken position, ur vilket perspektiv de betraktar hans resa. Perspektivet beror av geografiska, sociala, etiska och moraliska faktorer. Så om intrigen fungerar som en väg man färdas på och därför har utsträckning i tiden, är karaktärerna ett slags positioner vid sidan om av en mera rumslig art. Det är ett sätt att tänka om förhållandet mellan intrig och karaktär som jag tror är väsentligt.

Det är alltså intrigen som utgör berättelsens motor, som skapar mening och samman-

Affischen till filmen Vanishing Point.

hang. Samtidigt är intrigen en vägvisare till händelserna. Som om intrigen vore vägen genom byn, den man går för att se och besöka husen, åkrarna, människorna, men som också låter en betraktas från dem som sitter i fönstren. Intrigen är aldrig enkelriktad. Men trots att det är förhållandena vid sidan om som är minst lika väsentliga, är det ofta intrigen man kommer ihåg bäst. Precis som jag i *Jakten mot nollpunkten* först bara mindes Kowalskis bilresa över den amerikanska kontinenten, inte människorna som följde hans självförbrännande resa.

Till sist är det kanske det som är det mest utmärkande med intriger. De är nödvändiga för att vi ska kunna upptäcka saker i vår omvärld, de är nödvändiga för att skänka oss mening, men samtidigt är de så färggrant utstyrda att de riskerar att dra uppmärksamheten från allt annat. Det är så intrigen riskerar att bli en jakt mot nollpunkten trots

att berättelsen innehåller så mycket mer. Det är berättelsen i sin helhet som ger oss den fullständiga bilden. Förmågan att se något annat än jakten mot nollpunkten är därför också ett försvar för humaniora.

NOTER

- ¹ Peter Brooks, *Reading for the Plot*, Oxford: Oxford University Press, 1984, s. 4.
- ² Marie-Laure Ryan, *Avatars of Story*, Minneapolis: University of Minneapolis Press, 2006, s. 81, (min övers.).
- ³ Richard Sennett, *The Culture of the New Capitalism*, New Haven: Yale University Press, 2006.

SUMMARY

Narration and the Pursuit of the Vanishing Point (Berättandet och jakten mot nollpunkten)

In this article I discuss the importance of plot not only in nar-

ratives but as a means of creating coherence and meaning in existence. There is a delicate balance of plot and characterization that is crucial in every narrative. The plot is a guideline, a means of discovery, and the characters and the content of the narrative are the stations that the plot visits, so to speak. It is crucial to acknowledge both plot and content in a narrative.

Keywords: Plot, narrative, characters.

Anders Öhman, professor of Literary Studies and The Teaching of Literature, The Department of Culture and Media Studies, Umeå University, Umeå Sweden.